

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ОЗЬМІНСЬКА Ірина Дмитрівна

УДК 101: 37.061]: 378 (043.3)

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – член-кор. НАН України,
академік НАПН України,
доктор філософських наук, професор
АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
ТРИНЯК Майя Вікторівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри філософії;
доктор філософських наук, професор
БЕРЕГОВА Галина Дмитрівна,
Херсонський державний аграрний університет,
завідувач кафедри філософії і соціально-
гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 15 вересня 2017 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 10 серпня 2017 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Актуальність дослідження мови у якості чинника формування самосвідомості особистості належить до невідкладних проблем сучасного українського державотворення, розвитку культури, освіти і виховання особистості. *По-перше*, сучасний світ характеризується розпорошеністю і розбалансованістю самосвідомості людини. Як зазначають аналітики, люди втратили пріоритети, а відтак увійшли в низку суперечностей і конфліктів, вирішення яких залежить не стільки від матеріальних, скільки від духовних чинників, у першу чергу, від мови культури та освіти особистості. *По-друге*, особливо актуальним це завдання є й для України. Українська мова ще не стала для всіх українців дійсно державною й рідною. Багато хто свідомо відсторонюється від її вивчення, вважає зайвою, обтяжливою. Спілкування російською, особливо на побутовому рівні, сповідує також досить велика група молоді. А це позначається на свідомості та самосвідомості людини, на їх духовності. То ж відродження української, вільне володіння нею більшістю, а в перспективі – всіма українцями, є першочерговим теоретичним, педагогічним і практичним завданням українського державотворення, формування духовності новітньої української людини. *По-третьє*, самосвідомість особистості формується не в результаті самоаналізу замкненого в собі індивіда, а в реальному процесі суспільного життя – в процесі праці і спілкування, в суспільному середовищі. Важливу роль у цьому процесі відіграють освіта і виховання, культура і мистецтво. Звичайно, не останню роль відіграє також «заглиблення людини в себе» – самоаналіз, самоосмислення свого місця і ролі у природній цілісності, суспільному житті. *По-четверте*, визначивши предметно-практичну (в т.ч. й духовну) діяльність та спілкування у якості основи формування самосвідомості особистості, важливо звернути увагу на основний засіб спілкування людей, у якості якого постає мова. Мова є дійсністю (формою реального існування) свідомості й механізмом здійснення спілкування. Завдяки мові люди обмінюються інформацією, досвідом, почуттями, вивіряють власно сформовані судження та цінності. Мова забезпечує оприлюднення власно сформованого духовного ставлення до світу. Пройшовши «горнило спілкування» вона «повертається до себе» й таким чином постає у якості чинника формування суспільно випробуваної самосвідомості особистості. *По-п'яте*, мова є не тільки механізмом передачі інформації, але й могутнім чинником формування самосвідомості особистості. Причому, не тільки в національному вимірі, але й у структурі сучасного світу. Глобалізація та інформаційна революція інтенсифікують мовні процеси, спонукають до посилення ролі так званих «світових мов», вивчення цих мов стає обов'язковою умовою міжнародного спілкування.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Проблема свідомості, зв'язок останньої з мовними здібностями особистості завжди була в центрі філософських досліджень. З особливою гостротою вона розглядається в

контексті співвідношення мислення та буття, як вважалось до недавніх пір, одвічної і головної проблеми філософії. До неї звертались ще досократики, а пізніше – такі знамениті античні мислителі як Сократ, Платон та Арістотель. Центральною ця проблема постала в традиційній європейській філософії. У різних контекстах до її розгляду (зокрема, в частині співвідношення свідомості та підсвідомості), звертаються, насамперед, представники європейського раціоналізму, причому не тільки філософи, але й усі вчені, які переймалися проблемою людини, культури, мови, наукового пізнання та освіти. Різноманітність визначень та концептуального бачення «свідомості», суперечності навколо цієї проблеми обумовили висновок Т. Гекслі про те, що природа свідомості є настільки глибокою й заплутаною, що не піддається науковому осмисленню. Між тим її дослідження не переривались.

У західній філософській думці ХХ століття дослідження мови та свідомості відзначене новими підходами, які презентовані працями таких дослідників як В. Вундт, Ф. Brentano, Ю. Габермас, М. Герт, В. Гумбольдт, Е. Гуссерль, Д. Данет, Ж. Дерріда, Дж. Лекнер, Р. Рорті, Ж.-П. Сартр та ін.

У російській філософії до її розгляду звертались Ю. Апресян, Г. Брутян, В. Буданов, А. Вежбицька, В. Вернадський, Б. Гершунський, Л. Григорян, П. Копнін, В. Лекторський, А. Леонтьєв, Ю. Лотман, І. Пригожин, С. Рубінштейн, Б. Серебрянников, А. Спіркін та ін.

В останні роки серйозні дослідження з цієї проблематики оприлюднили такі українські дослідники як В. Андрущенко, Т. Андрущенко, Р. Анісімова, Н. Архіпов, Н. Ашиток, О. Базалук, Т. Біленко, М. Бойченко, В. Вашкевич, Р. Вернидуб, В. Воронкова, Е. Герасимова, С. Гітальська, І. Добронравова, О. Джура, Л. Дротянко, О. Гомілко, О. Кивлюк, С. Клепко, В. Кононенко, П. Кононенко, А. Кравченко, В. Крисаченко, В. Кремень, М. Култаєва, С. Куцепал, В. Кушерець, В. Муляр, І. Немчинов, М. Попович, В. Покась, Т. Розова, В. Савельєв, Д. Свириденко, Н. Скотна, В. Скотний, О. Скубашевська, Л. Ставицька, І. Степаненко та ін.

Разом з тим, незважаючи на досить помітний обсяг наукових публікацій, проблему ролі та значення української мови у становленні та розвитку самосвідомості особистості не можна вважати остаточно вичерпаною. Актуально-першочерговими у цьому контексті є теоретико-методологічні підвалини дослідження: поняття самосвідомості як усвідомлення людиною самої себе, своїх здібностей, можливостей, перспектив, почуттів, інтересів, місця у природі і суспільстві; структура самосвідомості: знання, переконання, ідейність, почуття, воля; світогляд як сутнісний рівень самосвідомості людини; філософська рефлексія як найвищий теоретичний рівень самосвідомості особистості тощо.

Більш глибокого дослідження потребують основні чинники формування самосвідомості особистості. Самосвідомість особистості формується не в результаті самоаналізу замкненого в собі індивіда, а в реальному процесі

суспільного життя – в процесі праці і спілкування, в суспільному середовищі. Важливу роль у цьому процесі відіграють освіта і виховання, культура і мистецтво.

Однак, незважаючи на актуальність зазначеної проблематики, залишаються не вирішеними ряд проблем концептуального і практичного рівня, серед них: специфіка розвитку мови в залежності від зміни соціальних координат розвитку суспільства; поняття «світових мов» та їх вивчення у національному та культурному просторі; проблема «начала» вивчення мови і кількості мов, які мають вивчати учні та студенти; аналіз ініціатив МОН України з вивчення іноземної у ранньому шкільному віці; технології реалізації мовних стратегій в контексті формування самосвідомості особистості; аналіз особливостей введення мовних практик та ін. Суперечність між актуальністю вирішення цих завдань та недостатній рівень їх розробленості в науковій літературі обумовили вибір теми цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано у межах науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 р.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 24 лютого 2015 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у філософській концептуалізації мови як чинника формування самосвідомості особистості в Україні в період розбудови та зміцнення державності.

Для досягнення зазначеної мети необхідне вирішення таких дослідницьких завдань:

- концептуалізувати теоретико-методологічні засади дослідження самосвідомості особистості у філософському дискурсі;
- дослідити філософсько-антропологічні та культурні чинники становлення самосвідомості особистості, їх взаємний зв'язок та взаємодію;
- проаналізувати вплив освіти та виховання на формування самосвідомості особистості;
- прослідкувати історичну генезу розуміння мови як чинника суспільної життєдіяльності і засобу формування самосвідомості особистості;

- здійснити філософську рефлексію функцій мови в суспільстві;
- виявити суперечності реалізації мовних стратегій та мовних практик у сучасному світі;
- проаналізувати місце та роль української мови серед основних мов світу;
- дослідити можливості та умови підвищення ефективності впровадження української мови у навчальний процес.

Об'єктом дослідження є мова як засіб первинної, найбільш природної й загальнодоступної об'єктивно-суб'єктивної репрезентації світу.

Предметом дослідження є філософська концептуалізація мови як чинника формування самосвідомості особистості, дослідження напрямів підвищення ефективності використання мови в освітньому процесі.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснене на основі принципів об'єктивності, історизму, системності, практики та розвитку. В ньому застосовано комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Зокрема, в роботі застосовано: діалектичний метод разом з методом системного аналізу, що забезпечило можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях; порівняльно-історичний метод дозволив здійснити порівняння стану справ у минулому й сучасному вимірах в Україні та деяких інших країнах європейського простору; метод герменевтики дозволив проникнути у внутрішню структуру процесу, досягнути специфіку формування самосвідомості особистості під впливом мовних практик; аналітико-прогностичний метод дозволив обґрунтувати конкретні висновки та узагальнення, теоретичні та практичні рекомендації. Достатня ступінь обґрунтованості положень роботи забезпечена також використанням логічних методів та широкої джерельної бази.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в дисертації здійснено філософську концептуалізацію мови як чинника формування самосвідомості особистості в Україні в період розбудови та зміцнення державності.

Вперше:

– здійснено філософську концептуалізацію мови як чинника формування самосвідомості особистості у процесі освіти та виховання. Зокрема виявлено, що питання про формування особистості неможливе поза межами освітньо-філософської та лінгво-філософської проблематики, водночас її глибинне розкриття потребує врахування антропологічних особливостей людини, а також усвідомлення ролі особистості як найвищої мети освітньої системи у справі функціонування культури. Доведено, що свобода вибору, стає необхідною

умовою розвитку особистості, дозволяє сформуванню здатності її до критичного мислення, освоєння нових галузей знання шляхом мовної самоосвіти, сприяє формуванню відповідальності особистості за власні дії тощо. Лише усвідомлення людиною себе в якості автономної особистості стає умовою віднайдення свого місця в світі, а також забезпечує подолання кризових явищ в освіті;

– проаналізовано можливості та умови підвищення ефективності впровадження української мови у навчальний процес, виявлено, що подолання об'єктивних та суб'єктивних перешкод на шляху вивчення мови як важливого засобу міжкультурної комунікації передбачає використання різних сучасних технологій реалізації мовних стратегій в контексті формування самосвідомості особистості. *Обґрунтовано*

лінгвокультурологічний підхід як фундаментальну технологію навчання мовам, яка має спиратися на різноманітні методи інтерактивного навчання, на широке використання ігрових технологій, на оволодіння ресурсами мультимедійних технологій, на самостійну роботу тих, хто вивчає мову.

Уточнено:

– теоретико-методологічні засади визначення самосвідомості особистості як усвідомлення людиною самої себе, своїх здібностей, можливостей, перспектив, почуттів, інтересів, місця у природі і суспільстві, зокрема проаналізовано: структуру самосвідомості як органічну єдність знання, переконань, почуття та волі; місце та роль світогляду як сутнісного рівня самосвідомості людини; роль самосвідомості у визначенні принципів ставлення до світу, діяльності, життєвої позиції, постановки життєвих цілей, визначення шляхів та засобів їх досягнення; статус самосвідомості як внутрішнього регулятора цілеспрямованої діяльності (самоконтроль, самодисципліна, самовиховання, самореалізація);

– історичну тенезу розуміння мови як чинника суспільної життєдіяльності і засобу формування самосвідомості особистості. Виявлено, що увага до слів, категорій і термінів поступово сприяла виокремленню у філософії особливого напрямку – філософії мови, який закладений концепціями Платона і Арістотеля, але широкого розвитку він набув пізніше, зокрема, в логіко-математичних розробках Дж. Буля і Дж. Мілля. Дослідження всіх трьох періодів (зародження, становлення і розквіту) філософії мови показало поступове зростання уваги до проблематики мови, зі спеціалізацією і конкретизацією окремих аспектів, що отримало назву «лінгвістичний поворот».

– місце та роль української мови серед основних мов світу, у контексті чого доведено, що в Україні мовна проблема полягає не тільки у суто філологічній, але й у соціальній і психологічній площині. З розвитком людства активізуються контакти різних етносів, проте мова кожного з них продовжує відображати не лише спільні характеристики, але й реалізує специфіку

ментальності цих народів, що не знаходить втілення у штучно створених мовних конструкціях. Доведено, що «протекціоністські» заходи щодо рідної мови у таких випадках виглядають не консервативним опором загальному прогресу людства, а природною реакцією, спрямованою на захист культури і традицій власного народу.

Набуло подальшого розвитку:

– *уявлення про філософсько-антропологічні та культурні чинники становлення самосвідомості особистості*, зокрема виявлено, що в основі цього процесу лежать аксіологічний та діалогічний виміри буття людини, систематичне їх ствердження через духовні практики самої людини, яка є духовно-тілесною істотою. Доведено, що аксіологічна ексцентричність виявляється фундаментальною умовою поступу культури, збереження її життєвих сил.

– *уявлення про функції мови*, в результаті чого виявлено ряд важливих аспектів, які постають на етапі інформаційної цивілізації. Проаналізовано такі функції мови як форма і засіб об'єктивації самосвідомості особистості, проникнення і освоєння смислів предметного світу, розвитку психіки людини, ідентифікації емоцій. тощо. Доведено, що особливо актуальною є функція мови як провідника (транслятора) культури у самосвідомість особистості.

– *уявлення про суперечності реалізації мовних стратегій та мовних практик в сучасному світі*. Показано, що загальний напрям розвитку мови в ситуації змін координат розвитку сучасного суспільства пов'язаний з масштабними змінами особистісної самосвідомості і, насамперед, визначається всеохоплюючим впливом глобалізації. Доведено, що вивчення іноземної мови у ранньому шкільному віці відповідає загальним цілям розбудови української державності, стратегічному курсу на євроінтеграцію. Такі мовні практики як спілкування з носіями мови, мовні стажування за кордоном, академічна мобільність, стимулюють розвиток особистості та її професійних інтересів.

Практичне значення дослідження полягає у вивченні особливостей використання мовних технологій (стратегій) у формуванні та розвитку самосвідомості особистості, зокрема, у формуванні духовного світу людини. Автором доведено, що мова – один з найбільш дієвих чинників цього процесу, а мовленнєвий розвиток особистості є найбільш ефективним засобом поглиблення її самосвідомості, духовності загалом. Запропоновані автором висновки та пропозиції можуть бути застосовані у освітньому процесі, спрямованому на розвиток самосвідомості студентської молоді в Україні.

Матеріали дослідження можуть використовуватись у навчальному процесі, зокрема, при викладанні курсу філософії та культурології, ряду філологічних дисциплін; на їх основі може бути підготовлений спеціальний курс з проблем формування самосвідомості особистості засобами мовних технологій та стратегій; окремі положення можуть бути використані у якості

підґрунтя до практичної виховної роботи, оволодіння українською мовою як молоддю, так і дорослими.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційна робота має досить високий рівень теоретичної та практичної апробації. Вона розглядалась і була рекомендована до захисту кафедрою соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; ключові положення дисертації доповідались автором на декількох щорічних звітних конференціях викладачів НПУ імені М. П. Драгоманова (2013-2017рр.), а також на ряді інших наукових конференцій, семінарів, симпозіумів у тому числі й міжнародного статусу, зокрема: II Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Ukraine–EU. Modern technology, business and law» (Чернігів, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: напрями та тенденції розвитку в Україні та світі» (Одеса, 2015); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2015) та ін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею автора. Наукові результати, висновки та положення, які винесені на захист, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, отримані здобувачем особисто.

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 12 публікаціях, з них: 5 наукових статей, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях з філософських наук, 2 – статті у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 5 – інші публікації.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів (8 підрозділів), висновків до розділів, списків використаних джерел до розділів, загальних висновків. Загальний обсяг дисертації – 209 сторінок, основна частина дисертації – 186 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено ступінь її наукової розробки, об'єкт і предмет, мету і завдання, розкрито методологічну основу дослідження, сформульовано концептуальні положення, які відзначаються новизною і виносяться на захист, відзначено теоретичне і практичне значення та структуру дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні засади дослідження» – досліджується проблема філософської рефлексії формування самосвідомості особистості, зокрема в даному розділі здійснено три кроки, перший з яких стосувався актуалізації теми особистості у історико-філософській

ретроспективі від Античного стоїцизму і неоплатонізму до нашого часу, другий крок був пов'язаний із проблемою співвідношення особистості та культури, а також філософсько-антропологічних засновків формування самосвідомості особистості, а третій – присвячено ролі освіти та виховання у справі становлення самосвідомості особистості.

Підрозділ 1.1. – «Самосвідомість особистості у філософському дискурсі» – присвячено аналізу генези уявлення про особистість від часів римського стоїцизму до наших днів. Спадщина Епіктета, Сенеки та Марка Аврелія стала яскравим підсумком змін, що відбулися, адже раб, так само як й імператор, є рівним у своєму праві пошуку себе, вони мають однакові претензії на те, аби стати особистістю. Філософські пошуки особистості стоїцизму, які ґрунтуються на саморефлексії як основному чиннику її творення, виявилися настільки потужними, що спромоглися задати такий вектор осмислення даної проблеми, який виявився релевантним для цілої епохи, що прийшла на зміну Античності, адже середньовічні практики аскетизму як особливого способу розкріпачення духу своїм корінням сягають саме античного філософського спадку, і, перш за все, тут йдеться про стоїцизм та неоплатонізм.

Наступна актуалізація теми особистості у історико-філософській ретроспективі пов'язана із добою Просвітництва – періодом не менш драматичним, ніж загибель еллінського світу, адже саме в цей час відбувається розклад традиційного суспільства та народження Модерну. Людина виявилась вирваною із затишного світу спільноти, де виключне право регламентації життя належить останній. Особистість у традиційному суспільстві є носієм традицій та життєвого досвіду, тобто володіє знанням тих базових аксіологічних настанов, які необхідним чином мають бути передані наступним поколінням як умова орієнтації їх у світі. Вона може заглиблюватись у свій внутрішній світ через різного роду духовні практики, однак для особистості залишається принципово недоступною проблематизація традиції – того, що освячено згодою спільноти, при чому не лише в сенсі її актуальних членів, які тут і тепер беруть участь в житті громади, складають її простір, але й попередніх поколінь, предків, що відійшли у вічність, однак залишаються невидимими членами спільноти, адже піддати сумніву традицію означає поставити під загрозу існування самої спільноти, знищити те підґрунтя, яке обумовлювало її стабільне функціонування та інтеграцію окремих членів. Особистість є хранителем традицій, а не чинником їх деструкції. Антропологія принципів розгорнутої сучасної структури самосвідомості повинна була б слідувати за способами подібної самопідтримки та пояснювати їх. Важливо усвідомити собі, що такі думки про суб'єктивну активність можуть бути протиставлені, очевидно, лише як заперечення, є цілком навпаки – думками, які звільнилися від сучасного принципу як такого. Це справедливо і щодо міркувань про не відображену і модифіковану в собі свідомість, про піднесене та про деформоване створення єдності в мові.

У підрозділі 1.2. – «Філософсько-антропологічні та культурні чинники становлення самосвідомості особистості» – ми зосередилися на двох важливих, з позицій нашого дослідження, підходах М. Шелера та М. Бубера, які дозволили виявити аксіологічний та діалогічний виміри буття людини, становлення особистості якої неможливе поза світом цінностей та діалогом як спілкуванням. Важливо відзначити, що ключовим в сенсі формування самосвідомості особистості виявляється не лише перебування у світі цінностей як суто людському контексті, але й систематичне їх ствердження через духовні практики самої людини, яка є духовно-тілесною істотою. Саме здатність жити цінностями, а не лише перебувати в їх межах стає відмітною характеристикою особистості. Водночас, важливого значення набуває досвід Я–Ти відносин, що дозволяє окреслити межі власного Я людини, а також вказати їй на її відмінність з-поміж інших індивідів, уможливлючи увагу до власного внутрішнього світу, безперервне культивування якого і обумовлює становлення особистості.

Далі у фокусі дослідницької уваги опинились концепції Г. Плеснера та Ф. Ніцше, кожен з яких у світлі власної теоретичної позиції вказав на специфіку співвідношення особистості та культури. Власне, особистість вписана в культуру, яка постає суто людським простором і забезпечує ресурси формування першої. В цьому відношенні особистість формується в межах культури та її засобами, однак принципово долає центричну вкоріненість у неї, усвідомлюючи себе, свій внутрішній світ, вона прагне розширити чи ж взагалі змінити притаманну даній культурі систему цінностей, перетворюючи її відповідно до власних аксіологічних орієнтацій, що стали підсумком автономної саморефлексії. Ця аксіологічна ексцентричність виявляється фундаментальною умовою поступу культури, збереження її життєвих сил. Примітно, що навіть такий радикальний тип особистості, модель якої пропонує Ф. Ніцше, не здатна остаточно вийти за межі культури, руйнуючи її партикулярні контексти, однак зберігаючи необхідну тотальність. Поза межами культури особистість неможлива, хоча і без особистості неймовірна культура.

Підрозділ 1.3. – «Освіта та виховання як чинники формування самосвідомості особистості» – має виняткове значення для нашого дисертаційного дослідження, з одного боку забезпечуючи зв'язок з двома попередніми підрозділами, а з іншого – здійснюючи певне узагальнення тих висновків, які були зроблені в їх межах для наступного аналізу в другому і третьому розділах. Адже питання про формування особистості неможливе поза межами освітньо-філософської проблематики, водночас її глибинне розкриття потребує врахування антропологічних особливостей людини, а також усвідомлення ролі особистості як найвищої мети освітньої системи у справі функціонування культури. З цією метою ми зосередилися на діалогізмі та людиноцентризмі як двох найбільш актуальних з позицій потреб сучасного суспільства концептуальних підходах, що найбільш повно були розкриті у

творчості бразильського педагога П. Фрейре та вітчизняного дослідника В. Кременя. Варто зауважити, що обидва підходи ґрунтуються на діалозі як спілкуванні, розглядаючи його як одну з фундаментальних антропологічних характеристик людини, а також свободі її вибору, які стають умовою розвитку особистості, дозволяють сформувати здатність її до критичного мислення, освоєння нових галузей знання шляхом самоосвіти, сприяють формуванню відповідальності особистості за власні дії тощо. Лише усвідомлення людиною себе в якості автономної особистості стає умовою віднайдення свого місця в світі, а також забезпечує подолання кризових явищ в суспільстві, адже особистість є основним ресурсом суспільного розвитку.

У другому розділі – **«Особливості мови як чинника формування самосвідомості особистості»** – фокус дослідження зміщено із самосвідомості особистості на феномен мови. З цією метою здійснено три теоретичні кроки. Насамперед ми прослідкували історичну генезу розуміння мови як чинника суспільної життєдіяльності і засобу формування самосвідомості особистості. Потім здійснили філософську рефлексію функцій мови в суспільстві. І в третій частині виявили суперечності реалізації мовних стратегій та мовних практик в сучасному світі.

У підрозділі 2.1. – *«Історична генеза розуміння мови як чинника суспільної життєдіяльності і засобу формування самосвідомості особистості»* – проаналізовано морфологічне розуміння поняття мови як засобу «опису» світу як такого, визначення предметів, опису поведінки людей (і надання їм імен). Слова, що є основними елементами змісту мови, називають і описують абсолютно усі явища світу, відомі людям. Словами описується поведінка людей, процеси розвитку суспільства і природи. Мова є засобом формалізації явищ і за посередництвом цього їх систематизації, передачі інформації, спілкування.

В епоху Античності найбільшого значення для вирішення завдань нашої роботи мали праці Платона. З одного боку, він зафіксував у своїх працях форму діалогу, надзвичайно важливу для буття мови у спілкуванні. З іншого, – у своїх діалогах Платон репрезентував глибокі філософські думки щодо сутності і значення мови та її використання в риториці. З плином часу зростає увага до слів, категорій, термінів і відбувається поступове виокремлення у філософській класиці (яка цікавилась в першу чергу питанням співвідношення ідей і матерії) особливого напрямку – філософії мови. Вважається, що зачатки цього напрямку закладені ще концепціями Платона і Аристотеля, але був розвинений набагато пізніше, зокрема, в логіко-математичних розробках Дж. Буля і Дж. Мілля.

Аналіз всіх трьох періодів (зародження, становлення і розквіту філософії мови) показав характерне поступове зростання уваги до проблематики мови, зі спеціалізацією і конкретизацією окремих аспектів. Інколи для позначення періоду виникнення використовується термін «лінгвістичний поворот». Він був характерний для дуже широкого кола концепцій і ліній розвитку філософії,

наприклад, для феноменології, герменевтики, структуралізму і постструктуралізму. Інколи (у вузьких тлумаченнях) філософію мови ототожнюють із аналітичною філософією. Починаючи з другої половини ХХ століття і по сьогодні, всі основні розділи філософії відчують вплив філософсько-лінгвістичного дискурсу.

Підрозділ 2.2. – «Філософська рефлексія функцій мови» присвячено аналізу нових аспектів проблеми експлікації функцій мови, які виникають в умовах інформаційного етапу розвитку цивілізації. *По-перше*, проаналізовано функцію мови як форми і засобу об'єктивації самосвідомості особистості.

Характерно, що в процесі соціалізації, соціальної адаптації, подальшого розвитку кожна особистість набуває величезного внутрішнього змісту, і – неодмінно відчуючи потребу ділитися ним із оточенням, в більшості випадків користується мовою. Саме мова дає можливість індивіду передати свої думки і питання, ідеї, гіпотези, заперечення й зауваження соціальному оточенню.

По-друге, мова також є «стимулятором» предметного сприйняття світу, проникнення і освоєння його смислів. Будучи безпосереднім провідником інформації, її трансляції між суб'єктами, мова виконує також функцію стимулювання предметного сприйняття світу, проникнення і освоєння його смислів. Доведено, що отримуючи інформацію за посередництвом мови, людина починає цікавитись тими відомостями, що є релевантними для її життя і її думок. Далі вона використовує мову для пізнання предметів і явищ оточуючого світу та ідей інших людей щодо цих предметів.

По-третє, проаналізовано функцію мови у розвитку психіки людини. Мова є основою пам'яті людини, а також опосередкованим знаряддям ідентифікації емоцій. Доведено, що мова може бути представлена як домінанта, що визначає (поряд з працею та спілкуванням), специфіку свідомості і психіки людини загалом.

По-четверте, мова є й провідником (транслятором) культури у самосвідомість особистості. З одного боку, культура – це система цінностей та ідеальних зразків, які мають для людини абсолютну смисложиттєву значущість і недсяжні повною мірою в реальному житті. З іншого боку, культура постає у вигляді набору продуктів діяльності людства, що дозволяє їй виконувати функцію зв'язку поколінь людей, етапів людської історії, комунікації людини з суспільством. І третя позиція – діяльнісний підхід – передбачає функціонування культурних зразків в якості аспектів і форм людської діяльності. Таким чином, мова постає каналом двобічного зв'язку, яким інформація, культура та ін., з одного боку, потрапляють до самосвідомості і свідомості індивіда, з іншого, – в складі думок і висловів цього індивіда збагачують загальнолюдську культуру.

Підрозділ 2.3. – «Мовні стратегії та мовні практики у системі соціальних координат сучасного світу» – присвячено спробі виявити суперечності реалізації мовних стратегій та мовних практик у сучасному світі. Насамперед ідеться про загальний напрям розвитку мови в ситуації змін

координат розвитку сучасного суспільства, що пов'язаний з масштабними змінами особистісної самосвідомості, і, насамперед, визначається всеохоплюючим впливом глобалізації. Важливим чинником глобалізаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, є міжкультурна комунікація. Теоретичним чинником, який визначив сучасні дослідження міжкультурної комунікації, став лінгвістичний поворот від філософської і наукової рефлексії до семіотичної дійсності мови. Початок досліджень мовленнєвих та знакових структур, що відбувся у першій половині ХХ ст. завдяки роботам Б. Рассела і його учня Л.Вітгенштейна, принципово змінив саме розуміння комунікації, а також методів її вивчення.

У підрозділі особлива увага приділена аналізу ініціативи МОН України щодо вивчення іноземної мови у ранньому шкільному віці. Доведено, що ця ініціатива відповідає загальним цілям розбудови української державності, стратегічному курсу на євроінтеграцію, висуваючи перед вітчизняною системою освіти завдання вільного володіння громадянами України іноземною мовою. Це зумовлює обов'язкове її вивчення у ранньому шкільному віці і відповідно підвищує значущість професійної (зокрема – методичної) підготовки вчителів іноземної мови для початкової школи. Успішність оволодіння іноземною мовою залежить від застосування відповідних технологій реалізації мовних стратегій в контексті формування самосвідомості особистості. Такі технології прийнято називати мовними практиками. У роботі наголошено на актуальності такого виду зазначених практик як спілкування з носіями мови. Значення такої мовної практики для сучасного вітчизняного соціокультурного простору зумовлене тим, що з розвитком і розповсюдженням в українській освіті комунікативного підходу до навчання іноземних мов більше уваги стали приділяти використанню мови в певних культурних та соціальних ситуаціях. Іншою важливою мовною практикою, яка на сучасному етапі розвитку людства так само створює сприятливі умови для подальшого вдосконалення самосвідомості особистості, є мовні стажування за кордоном. Їх необхідність для гармонійного розвитку особистості у сучасному світі визначається загальною потребою поглибленого вивчення іноземних мов. Ще одним видом мовної практики є навчання та стажування студентів (зокрема і педагогічних закладів) за кордоном, участь у міжнародних освітніх програмах, що стимулює розвиток професійних інтересів, знань, умінь та компетентностей, зокрема – мовних та мовленнєвих. Доведено необхідність подальшого розширення співпраці українських вишів із закладами близького та далекого зарубіжжя.

У третьому розділі – **«Роль української мови у формуванні національної самосвідомості особистості»** – проаналізовано місце та роль української мови серед основних мов світу, а також досліджено можливості та умови підвищення ефективності впровадження української мови у навчальний процес у школі та в університеті.

У підрозділі 3.1. – «Місце та роль української мови серед основних мов світу» – виявлено, що в Україні мовна проблема полягає не тільки у суто філологічній, але й у соціальній і психологічній площині. З розвитком людства активізуються контакти різних етносів, проте мова кожного з них продовжує відображати не лише спільні характеристики, а й реалізує специфіку ментальності цих народів, що не знаходить втілення у штучно створених мовних конструкціях. Усе більш виразно постає проблема нерівноправності мов, яка визначається переважанням у світі найбільш розвинених в економічному плані держав, мова яких (насамперед, англійська) фактично нав'язується іншим країнам. Доведено, що «протекціоністські» заходи щодо рідної мови у таких випадках виглядають не консервативним опором загальному прогресу людства, а природною реакцією, спрямованою на захист культури і традицій власного народу.

У підрозділі 3.2. – «Удосконалення впровадження української мови у навчальний процес» – показано, що подолання об'єктивних та суб'єктивних перешкод на шляху вивчення мови як важливого засобу міжкультурної комунікації передбачає використання різних сучасних технологій реалізації мовних стратегій в контексті формування самосвідомості особистості. Таке формування, як переконливо доводить практика, доцільно здійснювати, починаючи з раннього віку, що актуалізує завдання вивчення мов у початковій школі України. Лінгвокультурологічний підхід як фундаментальна технологія навчання мовам має спиратися на різноманітні методи інтерактивного навчання, на широке використання ігрових технологій, на оволодіння ресурсами мультимедійних технологій, на самостійну роботу тих, хто вивчає мову. Водночас увага має бути приділена різноманітним засобам спілкування (як безпосереднього, так і опосередкованого) з носіями мови, подальшому поширенню мовних стажувань за кордоном у системі вищої школи. Оптимальне збільшення кількості мов, що вивчаються у вітчизняних навчальних закладах, має сприяти розширенню контактів України з іншими державами, стабілізації її становища в межах європейської цивілізації.

ВИСНОВКИ

Всебічне дослідження мови у якості чинника формування самосвідомості особистості відповідно до завдань, які ми поставили у цій дисертації, дає підстави зробити низку взаємопов'язаних висновків:

1. У ході концептуалізації теоретико-методологічних засад дослідження самосвідомості особистості у філософському дискурсі виявлено, що проблематика свідомості була актуальною для філософів від Античності до нашого часу. Представники римського стоїцизму – Епіктет, Сенека та Марк Аврелій – стали яскравим підсумком змін у ставленні до особистості. Філософські пошуки особистості стоїцизму, які ґрунтуються на саморефлексії

як основному чиннику її творення, виявилися настільки потужними, що спромоглися задати такий вектор осмислення даної проблеми, який виявився релевантним для цілої епохи, що прийшла на зміну Античності, адже середньовічні практики аскетизму як особливого способу розкріпачення духу своїм корінням сягають саме античного філософського спадку – стоїцизму та неоплатонізму. Наступна актуалізація теми особистості у історико-філософській ретроспективі пов'язана із добою Просвітництва – періодом не менш драматичним, ніж загибель еллінського світу, адже саме в цей час відбувається розклад традиційного суспільства та народження Модерну. Доведено, що людина «вирвана» із затишного світу спільноти, де виключне право регламентації життя належить останній. Особистість у традиційному суспільстві є носієм традицій та життєвого досвіду, тобто володіє знанням тих базових аксіологічних настанов, які необхідним чином мають бути передані наступним поколінням як умова орієнтації їх в світі. Антропологія принципів розгорнутої сучасної структури самосвідомості повинна була б слідувати способами схожої самопідтримки та пояснювати їх.

2. Дослідження філософсько-антропологічних та культурних чинників становлення самосвідомості особистості, їх взаємного зв'язку та взаємодії виявило, що в основі цього процесу лежать аксіологічний та діалогічний виміри буття людини, бо становлення особистості неможливе поза світом цінностей та діалогом як спілкуванням. Показано, що ключовим у сенсі формування самосвідомості особистості виявляється не лише перебування у світі цінностей як суто людському контексті, але й систематичне їх ствердження через духовні практики самої людини, яка є духовно-тілесною істотою. Саме здатність жити цінностями, а не лише перебувати в їх межах стає відмітною характеристикою особистості. Водночас, важливого значення набуває досвід Я-Ти відносин, що дозволяє окреслити межі власного Я людини, а також вказати їй на її відмінність з-поміж інших індивідів, уможливлючи увагу до власного внутрішнього світу, безперервне культивування якого і обумовлює становлення особистості. Доведено, що аксіологічна ексцентричність виявляється фундаментальною умовою поступу культури, збереження її життєвих сил. Примітно, що навіть такий радикальний тип особистості, модель якої пропонує Ф. Ніцше, не здатна остаточно вийти за межі культури, руйнуючи її партикулярні контексти, одночасно зберігаючи необхідну тотальність. Поза межами культури особистість неможлива, хоча і без особистості неможлива культура.

3. Аналіз впливу освіти та виховання на формування самосвідомості особистості виявив, що питання про формування особистості неможливе поза межами освітньо-філософської проблематики, водночас її глибинне розкриття потребує врахування антропологічних особливостей людини, а також усвідомлення ролі особистості як найвищої мети освітньої системи у справі функціонування культури. Аналіз критичної педагогіки (П. Фрейре) та

людиноцентризму (В. Кремень) як двох найбільш актуальних з позицій потреб сучасного суспільства концептуальних підходів в освіті, виявив, що обидва напрями ґрунтуються на діалозі як спілкуванні, розглядаючи її однією з фундаментальних антропологічних характеристик людини. Свобода вибору стає необхідною умовою розвитку особистості, дозволяє сформувати здатність до критичного мислення, освоєння нових галузей знання шляхом самоосвіти, сприяє формуванню відповідальності особистості за власні дії тощо. *Доведено*, що лише усвідомлення людиною себе в якості автономної особистості стає умовою віднайдення свого місця в світі, а також забезпечує подолання кризових явищ в освіті, адже особистість є основним ресурсом суспільного розвитку.

4. *Аналіз історичної генези розуміння мови як чинника суспільної життєдіяльності і засобу формування самосвідомості особистості виявив*, що з плином часу зростає увага до слів, категорій, термінів і відбувається поступове виокремлення у філософській класиці (яка цікавилась в першу чергу питанням співвідношення ідей і матерії) особливого напрямку – філософії мови. Зачатки цього напрямку закладені ще концепціями Платона і Арістотеля, але широко він був розвинений набагато пізніше, зокрема, в логіко-математичних розробках Дж. Буля і Дж. Мілля. Дослідження всіх трьох періодів (зародження, становлення і розквіту філософії мови) показало характерне поступове зростання уваги до проблематики мови, зі спеціалізацією і конкретизацією окремих аспектів. Інколи для позначення періоду виникнення використовується термін «лінгвістичний поворот». *Доведено*, що лінгвістичний поворот був характерний для дуже широкого кола концепцій і ліній розвитку філософії, наприклад, для феноменології, герменевтики, структуралізму, постструктуралізму, аналітичної філософії.

5. *Дослідження експлікації функцій мови виявило*, що ця проблема в умовах інформаційного етапу розвитку цивілізації отримує нові аспекти. Проаналізовано функцію мови як форму і засобу об'єктивації самосвідомості особистості. Саме мова дає можливість індивіду передати свої думки і питання, ідеї, гіпотези, заперечення й зауваження соціальному оточенню. Мова також є «стимулятором» предметного сприйняття світу, проникнення і освоєння його смислів. Будучи безпосереднім провідником інформації, її трансляції між суб'єктами, мова виконує також функцію стимулювання предметного сприйняття світу, проникнення і освоєння його смислів. *Доведено*, що отримуючи інформацію за посередництвом мови, людина починає цікавитись тими відомостями, що є релевантними для її життя і її думок. Проаналізовано функцію мови у розвитку психіки людини. Мова є основою пам'яті людини, а також опосередкованим знаряддям ідентифікації емоцій. *Доведено*, що мова може бути представлена як домінанта, що визначає (поряд з працею та спілкуванням), специфіку свідомості і психіки людини загалом.

6. *Аналізуючи суперечності реалізації мовних стратегій та мовних практик в сучасному світі, показано, що загальний напрям розвитку мови в ситуації змін координат розвитку сучасного суспільства пов'язаний з масштабними змінами особистісної самосвідомості, насамперед визначається всеохоплюючим впливом глобалізації. Важливим чинником глобалізаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, є міжкультурна комунікація. Доведено, що такі мовні практики як спілкування з носіями мови, мовні стажування за кордоном, академічна мобільність, участь у міжнародних освітніх програмах стимулюють розвиток професійних інтересів, знань, умінь та компетентностей, зокрема – мовних та мовленнєвих.*

7. *Аналіз місця та ролі української мови серед основних мов світу виявив, що при втіленні державної мовної політики в Україні наразі немає належних умов піднесення української (державної) мови до рангу домінанти. Цьому заважають принаймні чотири обставини: тривале російськомовне домінування; неготовність українського етносу посісти провідну роль (надто довго перебували у меншовартісному стані); відсутність єдності всіх громадян держави, котра могла б зняти гостроту протистояння російськомовній меншості (адже й український угорець, і український грек, і український вірмен були асимільовані); не готовності влади до згуртування народу навколо державницької ідеї самозбереження. Доведено, що збереження й розвиток української мови є основою безпеки української нації і на її захист повинні бути спрямовані охоронні дії держави, оскільки людина виступає конкретно-історичною й національно-культурною індивідуальністю.*

8. *Аналізуючи удосконалення впровадження української мови у навчальний процес, показано, що подолання об'єктивних та суб'єктивних перешкод на шляху вивчення мови як важливого засобу міжкультурної комунікації передбачає використання різних сучасних технологій реалізації мовних стратегій в контексті формування самосвідомості особистості. Таке формування, як переконливо доводить практика, доцільно здійснювати, починаючи з раннього віку, що актуалізує завдання вивчення мов у початковій школі України. Лінгвокультурологічний підхід як фундаментальна технологія навчання мовам має спиратися на різноманітні методи інтерактивного навчання, на широке використання ігрових технологій, на оволодіння ресурсами «мультимедія»-технологій, на самостійну роботу тих, хто вивчає мову. Водночас увага має бути приділена різноманітним засобам спілкування (як безпосереднього, так і опосередкованого) з носіями мови, подальшому поширенню мовних стажувань за кордоном у системі вищої школи. Доведено, що оптимальне збільшення кількості мов, що вивчаються у вітчизняних навчальних закладах, має сприяти розширенню контактів України з іншими державами, стабілізації її становища в межах європейської цивілізації.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Озьмінська І. Свідомість як усвідомлення людиною себе та свого місця у глобалізованому світі : становлення та реалізація / І. Озьмінська // Мультиверсум. Філософський альманах. – Випуск 7 (125). – К., 2013. – С. 79–90.

2. Озьмінська І. Свідоме та несвідоме у духовному світі особистості / І. Озьмінська // Мультиверсум. Філософський альманах. – Випуск 8 (126). – К., 2013. – С. 74–87.

3. Озьмінська І. Самосвідомість і мова: як інструменти пізнання внутрішнього духовного світу особистості / І. Озьмінська // Практична філософія : Науковий журнал. – № 2. – Київ : Центр практичної філософії, 2014. – С. 45–49.

4. Озьмінська І. Мовна політика і практика: суперечності визначення та реалізації / І. Д. Озьмінська // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. – № 56. – Запоріжжя : ЗДІА, 2014. – С. 197–207.

5. Озьмінська І. Д. Виховання та освіта як чинники формування самосвідомості особистості / І. Д. Озьмінська // Нова парадигма : [журнал наукових праць] / гол. ред. В. П. Бех; нац. пед.ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання «Нова парадигма». – Вип. 126. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 97–106.

Статті у міжнародних наукових фахових виданнях і виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

6. Озьмінська І. Психологія життєвого процесу як відчуження та його подолання / І. Озьмінська // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – 2014. – Вип. 81. – С. 226–230. – [Видання включено до міжнародних наукометричних баз].

7. Озьмінська І. Мова і її роль у координатах розвитку спільноти / І. Озьмінська // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – 2016. – Вип. 114. – С. 208–212. – [Видання включено до міжнародних наукометричних баз].

Матеріали та тези науково-практичних конференцій

8. Озьмінська І. Д. Самосвідомість та її зв'язок з мовою в історії філософської думки / І. Д. Озьмінська // Філософські проблеми сучасності. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції : статті й тези /

ред. кол. : Берегова Г. Д., Герасимова Е. М., Лень Т. В. й ін. – Херсон : РВВ «Колос», 2014. – С. 166–168.

9. Озьмінська І. Д. Філософсько-антропологічні основи становлення самосвідомості особистості / І. Д. Озьмінська // Ukraine-EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. – Chernihiv : CNUT, 2015. – С. 195–198.

10. Озьмінська І. Д. Культура як фактор впливу на формування особистості у творчості Г. Плеснера та Ф. Ніцше / І. Д. Озьмінська // Суспільні науки: напрями та тенденції розвитку в Україні та світі : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса : ГО «Причорноморський центр дослідження проблем суспільства», 2015. – С. 83–85.

11. Озьмінська І. Д. Генеза дослідження мовного осягнення самосвідомості. / І. Озьмінська // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські проблеми сучасності»: статті й тези / ред. кол. : Берегова Г. Д., Герасимова Е. М., Лень Т. В. й ін. – Херсон : РВВ «Колос», 2015. – С. 138–141.

12. Ozminska I. The social phenomenon of language: a philosophical reflection / Iryna Ozminska // The world of politics, society, geography. Collection of scientific works. – Slupsk : 2016. – Issue 2. – P. 63–68.

АНОТАЦІЇ

Озьмінська І. Д. Мова як чинник формування самосвідомості особистості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

Здійснено концептуалізацію теоретико-методологічних засади дослідження самосвідомості особистості у філософському дискурсі. Проаналізовано актуалізацію теми особистості у історико-філософській ретроспективі від Античного стоїцизму і неоплатонізму до нашого часу. Проаналізовано проблему співвідношення особистості та культури, а також філософсько-антропологічних засновків формування самосвідомості особистості. Виявлено роль освіти та виховання у справі становлення самосвідомості особистості. Досліджено філософсько-антропологічні та культурні чинники становлення самосвідомості особистості, їх взаємний зв'язок та взаємодію. Проаналізовано вплив освіти та виховання на формування самосвідомості особистості. Прослідковано історичну генезу розуміння мови як чинника суспільної життєдіяльності і засобу формування самосвідомості

особистості. Здійснено філософську рефлексію функцій мови в суспільстві. Виявлено суперечності реалізації мовних стратегій та мовних практик в сучасному світі. Проаналізовано місце та роль української мови серед основних мов світу. Досліджено можливості та умови підвищення ефективності впровадження української мови у навчальний процес.

Ключові слова: філософія освіти, мова, функції мови, самосвідомість, особистість, освіта.

Озьминская И. Д. Язык как фактор формирования самосознания личности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В работе осуществлена концептуализация теоретико-методологических оснований исследования самосознания личности в философском дискурсе. Проанализирована актуализация темы личности в историко-философской ретроспективе от Античного стоицизма и неоплатонизма до нашего времени. Проанализирована проблема соотношения личности и культуры, а также философско-антропологические предпосылки формирования самосознания личности. Выявлена роль образования и воспитания в вопросе становления и самосознания личности. Исследованы философско-антропологические и культурные факторы становления самосознания личности, их взаимосвязь и взаимодействие. Проанализировано влияние образования и воспитания на формирование самосознания личности.

Доказано, что языковая проблема в Украине заключается не только в чисто филологической, но и в социальной и психологической плоскости. С развитием человечества активизируются контакты различных этносов, однако речь каждого из них продолжает отражать не только общие характеристики, но и реализует специфику ментальности народов, что не находит воплощение в искусственно созданных языковых конструкциях. Рассматривая соотношение "живых" и "искусственных" языков в условиях глобализации, отмечено, что преимущество "живых" языков продолжает сохраняться. Все более отчетливо встает проблема неравноправия языков, которая определяется преобладанием в мире наиболее развитых в экономическом плане государств, язык которых (прежде всего, английский) фактически навязывается другим странам. Доказано, что «протекционистские» меры к родному языку в таких случаях выглядят не консервативным сопротивлением общему прогрессу человечества, а естественной реакцией, направленной на защиту культуры и традиций своего народа.

Показано, что сохранение и развитие украинского языка является основой безопасности украинской нации и на ее защиту должны быть направлены действия государства, поскольку человек выступает конкретно-исторической и

национально-культурной индивидуальностью. Формирование национального самосознания личности предполагает: осознание отдельности своего языка как средства этнической самоидентификации личности; видение пространственного и временного поля украинского языка как феномена единства, целостности украинской нации и отражения языкового самосознания украинца в его языке.

Проанализирован исторический генезис понимания языка как фактора общественной жизнедеятельности и средства формирования самосознания личности. Осуществлена философская рефлексия функций языка в обществе. Выявлены противоречия реализации языковых стратегий и языковых практик в современном мире. Проанализировано место и роль украинского языка среди основных языков мира. Исследованы возможности и условия повышения эффективности внедрения украинского языка в учебный процесс.

Ключевые слова: философия образования, язык, функции языка, самосознание, личность, образование.

Ozminska I. D. Language as a factor of shaping self-consciousness of a personality. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.10 – philosophy of education. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

The conceptualization of theoretical and methodological approaches to self-consciousness research in philosophical discourse is performed. The actualization of personality problem is analyzed from the historical and philosophical retrospective – from Antic Stoicism and Neo-Platonism to present times. The problem of personality and culture correlation as well as philosophical-anthropological premises of self-consciousness formation are analyzed. The role of nurture in shaping personality's self-consciousness is defined. The philosophical-anthropological and cultural determinants of establishing personality's self-consciousness are discovered. Personal interrelation and interaction are also analyzed.

The historical genesis of language perception as a factor of social life-sustaining activity as well as the means of shaping self-consciousness of personality is explained. The philosophical reflection of language functions in society is performed. The contradictions of the language strategies and language practices implementation are defined. The place and role of the Ukrainian language among the main world languages are analyzed. The abilities and conditions for enhancing the effectiveness of practical use of the Ukrainian language during the educational process are discovered.

Keywords: philosophy of education, language, language function, self-consciousness, personality, education.

